

Ђорђе С. СТОЈАНОВИЋ*

Институт за политичке студије, Београд

КО СУ ИНТЕЛЕКТУАЛЦИ: МОДЕРНИСТИЧКА И ПОСТМОДЕРНИСТИЧКА ДИСКУРЗИВНА ПЕРСПЕКТИВА

Апстракт: Дефинисање положаја и значаја интелектуалаца у савременим друштвима представља једно од најважнијих питања која се тичу његовог функционисања. У складу са тим, рад се, са једне стране, бави карактеристикама и друштвеном улогама интелектуалаца у модернистичком и постмодернистичком времену и контексту. Са друге стране, интелектуалци се анализирају као аутономно класни, класно зависни или не-класни феномен. Разматрање започиње дистинкцијом између западног и источног поимања интелигенције, и дефинисањем појма парезије као битног за разумевање дискурса/метанаратива интелектуалаца. Фундаменталне одлике модернистичких и постмодернистичких интелектуалаца су нужно повезане са општим атрибутима пројеката модерности и постмодерности и са генуиним друштвеним, наративним, дискурзивним, кризним и културним карактеристикама времена, тј. контекста, у коме се њихов ангажман развија, одвија и одржава. Рад се завршава идентификовањем битних премиса за анализу српских интелектуалаца.

Кључне речи: интелектуалци, интелигенција, модерни интелектуалци, постмодерни интелектуалци, социјална критика.

УВОД

Нема цивилизованог друштва које може да опстане без интелектуалаца. При том, цивилизованост не изједначавамо са било којим форматом наметнуте културалне задатости, тј. концентрације или централизације. Валтер Бенјамин (Walter Benjamin) је тврдио да све оно што се тиче цивилизације неизоставно има везе и са варварством (1968), док су Макс Хоркхајмер (Max Horkheimer) и Теодор Адорно (Theodor Adorno) сматрали да је варварство оно унутрашње, а не спољашње у односу на европску, рекао бих: или било коју другу, империјалну културу ([1947] 2002). Било како било, интелектуалци су појединци чији су статус, улога, ангажман или функција начелно проистекли из капацитета и компетентности за вршење неке искључиво рефлексивне, може се слободно рећи алетофилске, делатности која се фундира на процесуирању, креирању, пројектовању и апликацији критичке политичке мутуалности/узајамности различитих генералних идеја и специфичних идејних комплекса неког партикуларног друштва. Није важно који је интелектуални варијетет у оптицају: чиста контемплативност, ораторство или публиковање.

* Научни сарадник, ORCID 0000-0002-6417-0346, djordje.stojanovic@ips.ac.rs

Поред тога, њихово позиционирање никако не може избећи ни вредносно-нормативне координате. Наиме, појам интелектуалца не подразумева само знање и стручност, већ имплицира и етичку дужност за реаговање/интервенције повезане са јавним пословима и јавним добром у јавном простору. Другим речима, поред истинољубља, епистемолошке одговорности према истини, интелектуалци су морално одговорни како за своје интенционалне активности и јасну свест о секундарним/изведеним радњама, тако и за рационално предвидљиве последице својих поступака (MacIntyre 2006).

Заједничке претпоставке западних идеологија интелектуалаца се могу свести на три пропозиције (Sadri 1992: 74–75): (1) онтолошки и епистемолошки монизмом, тј. став да се иза контрадикторних мишљења и лажних појава крије универзално важећа „истина“ и да је та истина доступна људском разуму; (2) позиционирање истине као друштвено релевантне; (3) превалентно уверење да интелектуалци као носиоци ове истине теже ка несебичном деловању попут њених „инструмената“.

Ко су заправо интелектуалци? Одговор на то наизглед једноставно, а заправо комплексно, питање скоро никада није досегао висок степен експланаторне хомогености/систематичности и на њој засноване аналитичке довршености и уверљивости. Иако је присутан још од Просветитељства, термин „интелектуалац“ је стандардизован током „афере Драјфус“ у Француској 1890. године (Coser 1965). Било је то време када су, између осталих, писац Емил Зола (Emile Zola) и социолог Емил Диркем (Emile Durkheim) активно учествовали у јавној расправи о једном турбулентном и релевантном политичком питању: антисемитизму. Тада се формулисао принцип да интелектуалци због своје потпуне посвећености свету идеја имају право и моралну дужност да форсирају универзалне идеале чак и ако су усмерени против саме државе.

Термин „интелигенција“ се, опет, јавио средином 19. века у Пољској и Русији (Gella 1976). Појам је указивао на специфични друштвени стратум који је подразумевао високо образовање, тј. диплому одређеног ранга и институције, и интерну мобилизацију, без обзира на занимање и економски статус, преко „служења“ своме народу/нацији. У Русији се то односило на идеологију нацификованог или револуционарног укидање царизма, тј. старе државе, док у Пољској на идеологију националне еманципације и обнову независна пољске држава. Западни интелектуалци никада нису формирали друштвени слој у смислу претходног одређења „интелигенције“. Они су се пре могли одредити као социјална група са посебним задатком обезбеђивања тумачења света за друштво коме припадају (Mannheim [1936] 1998: 9). То тумачење је подразумевало и усмеравање и пројектовање односне друштвене заједнице.

Намера овога рада је да преко две дискурзивно-аналитичке осе допринесе расветљавању различитих теоретских поставки феномена/метанаратива интелектуалаца. Као прво, он ће покушати да деконструише појам интелектуалца у односу према класи. У оптицају је питање да ли интелектуалци идеал-типски заузимају „засебно-класну“, „не-класну“ или „класно-условљену“ позицију (Kurzman-Owens 2002). Као друго, он ће покушати и да растумачи и разлике између фундаменталних одлика и друштвених улога интелектуалаца у модерничком и постмодерничком, глобализованом времену и контексту. Налази ће омогућити и да се формулише дискурзивна/метанаративна матрица за прецизније сагледавање тренутног положаја и улоге интелектуалаца у српском друштву.

МОДЕРНИСТИЧКИ ДИСКУРС ИНТЕЛЕКТУАЛАЦА

Пре свега, за разумевање теоретског дискурса интелектуалца од изузетне важности је старогрчки концепт парезије (*παρρησία*): ничим ограниченог, вертикално/дубински слободног и директног говора. По Мишелу Фукоу (Michel Foucault), он обухвата пет комплементарних атрибута/карактеристика (Foucault 2001: 9–20): (1) искреност/отвореност; (2) истинољубље (алетофиличност/филалетство); (3) опасност/ризик; (4) критицизам; и (5) дужност. Искреност/отвореност значи да говорник/интелектуалац мора користити потпун, недвосмислен и тачан приказ онога што има на уму, користећи најдиректније фразе и форме изражавања, тако да публика може прецизно да схвати шта говорник/интелектуалац заправо мисли. Док реторика говорнику пружа персуазивне инструменте који му помажу да диригује умовима своје публике без обзира на његово мишљење и ставове, у парезији говорник/интелектуалац делује на умове потпуно обрнуто: презентује им оно у шта верује на најнепосреднији могући начин.

Када у фокус ставимо истинољубље онда можемо говорити о две врсте парезије. У негативном смислу, парезија је матеолошки феномен говорења онога што је на уму без икаквих филтера. У исправном смислу, парезија се користи зато што је говорнички садржај заиста истинит. Долази до поклапања између уверења и истине. Опасност/ризик значи да оратор/интелектуалац преузима све последице за оно што изговара (од мржње, институционалног дискредитовања, укидања привилегија, па чак до губитка живота), парезија је форма храбрости. Ерго, она је облик критике, било према другоме или према себи, али увек у ситуацији када је говорник/интелектуалац у инфериорној позицији у односу на саговорника. Коначно, парезија за беседника/интелектуалца представља акт ничим условљене дужности.

Класично политиколошко-социолошко елаборирање појма интелектуалаца инклинира ка њиховом одређењу попут групе која се дефинише/детектује или по априорном постаменталном чисто-интелектуалном ангажману, креирању и ширењу идеја, или у односу на њихове јасно установљиве, задате класне координате. Као такви, интелектуалци су засебна и објективна друштвена категорија са сетом мутуалних културално, политичко и социјално оријентисаних релација са читавим спектром других друштвених група.

За Жилијена Бенду (Julien Benda), прави интелектуалци су они чије делање иде на корист човечанству преко „апостолске“ посвећености универзалним идејама са јасном дистанцом од политичких страсти, опсесија и подела карактеристичних за широке масе ([1928] 2014). Уколико је та интелектуална, спекулативна етеричност пренебрегнута, завршава као издаја високо постављених идеала, као национално-расни партикуларизам (национализам/џингоизам је идентификован као посебно погубан) или социјално-класно „странчарење“. Тако интелектуалци, који би требало да нису „од овога света“, заокупљени нематеријалним бенефитима, деструирају своју улогу и дужност чувара истине и правде. Субјективна склоност и лојалност интелектуалаца култури „виших принципа“ као суштини универзалности главни је предуслов њене одвојености од политичког као подручја партикуларног. Бендин приступ енкапсулира најважније темате разумевања интелектуалаца преко „засебно-класне“ позиције. Његов опус се може критиковати као „дупла фантазија“

(Collini 2006: 297): (1) као облик интелектуалне активности који је у потпуности расцепљен и независан од света; и (2) као чиста, социјално „незапљана“ мисао имуна на интелектуалну декаденцију и компромитовање.

Једна од главних преокупација Карла Манхајма (Karl Mannheim) је надилажење диспаратних и сукобљених идеологија које су обележиле кризни период касне Вајмарске републике (1928–1933). По њему, Бенда је био у заблуди са својим апострофирањем социјално-културално-политичке егоистичности или интровертности и самодовољности или аутаркичности интелектуалаца (Mannheim [1932] 1993). Растућа популација интелектуалаца је заправо социјално „слободно-флотирајућа“, „неуктовљена“ или „не-класна“, лабаво ситуирана унутар друштвеног поретка/режима (Mannheim [1936] 1998: 137–138). Не чине класу, нити су њен додатак. Заправо они трансцендирају концепт класе, еманциповани су од класног система. Та одвојеност од класне ригидности их чини вибрантним, динамичним и еластичним. Они покривају различите/хетерогене политичке опције, па као такви су способни за њихово амалгамирање/хомогенизовање у једну складну и функционалну целину са увек присутном способношћу критичког расуђивања. Таква позиција има и експланаторне димензије и димензије оправдања њихове привилеговане позиције. Манхајмова рефлексивна мустра дефинише интелектуалце као некога ко је ослобођен од класне или официјелне идеологије, што им омогућава да виде истину и да трансформишу друштво из ракурса те истине.

Принципијелно посматрано, по Карлу Марксу (Karl Marx), интелектуалци представљају отуђене припаднике виших класа који могу да превазиђу/трансцендирају своје класно искуство преко антиципације револуције, што им омогућава да моментално стигну до истине о друштву и да постану лидери пролетеријата. Марксиста, Антонио Грамши (Antonio Gramsci), попут Манхајма, препознаје моћ знања у смислу утицаја на политику, али, за разлику од њега, он апсолвира концепт интелектуалца као примарно „класно-условљен“, тврдећи да свака друштвена класа ствара један или више са њима органски повезаних стратума интелектуалца (1971). Они, ангажовани органски интелектуалци, мултурелационо подржавају, артикулишу и диригују интересима/интенцијама/идејама неке засебне, појединачне друштвене групе.

Супротно од њих, традиционални интелектуалци не располажу са скупом органских веза са новим класама, па се у том смислу сматрају независним и аутономним, они су изузети од служења и импрегнираности било каквим групним аспирацијама. Ерго, од посебне важности је посредничка функција интелектуалаца у класној борби и преображавање/асимилација традиционалних интелектуалаца у органску варијанту. Инструментализовани пролетерски интелектуалци имају за циљ како унификовање радничких маса, тако и конфигурисање револуционарне свести и организовање интелектуалног живота. Интелектуалац никако не може бити аполитичан, али не може ни предузимати самосталне иницијативе.

Едвард Шилс (Edward Shils), „не-класни“ теоретичар интелектуалаца, сматра да су исти између два светска рата одбацили буржоаску културу, али да нису могли наћи ништа што би је заменило осим бојемије и квази-пролетеризма, па да су због тога били „отуђени идеолошки бунтовници“ (1955). Он је регистровао и да интелектуалци с времена на време имају значајне историјске/бирокуратске улоге на вишим нивоима

државне управе. Као такви, они су незаобилазна друштвена снага која преводи традиционална у модерна друштва. Шире постављено, интелектуалци су, у сваком друштву, неопходни за позиционирање и одржавање, за нормативну стандардизацију друштвеног поретка (Shils 1958). Шилс третира интелектуалце као хипер-сензитивне актере за сакрализоване симболичке универзуме својих друштава. Они одржавају матичне заједнице и конституишу ритуале који подстичу друштвено-културалну кохезију/солидарност. Међутим, због окренутости према идеалтипском и универзалном, постоји интензивна напетост између трансцендентног импулса интелектуалца и узајамности са одређеним друштвом. Доводећи у питање петрификоване вредности, интелектуалци пласирају опционе матрице за интеграцију својих друштава као есенцијалне моменте интелектуалног наслеђа сваког друштва.

Са одређеним смањеним интензитетом, концепција интелектуалаца Жан-Пола Сартра (Jean-Paul Sartre) задржава њихово традиционално/класично поимање у западним капиталистичким друштвима ([1974] 2008). Мада је оптерећена партикуларностима властите класе, улога интелектуалаца се и даље базира на универзалним циљевима. Ради се о „конкретним“ универзалностима отуђене класе, а не о неком апстрактном пандану. Истовремено, интелектуалци се не одричу ни своје одговорности проистекле из статуса неприкосновеног вођства и следствених организационих агенди. За разлику од Грамшија, Сартр сматра да интелектуалац мора да располаже са ванстандардним критичким капацитетима који се манифестују кроз аутономне иницијативе оријентисане не само ка супротним идеологијама већ и ка опортунизму масовних/класних асоцијација.

Поред тога што његов интерпретативни приступ интелектуалцима има евидентне традиционалне/класичне конотације, он је препознао и нову социјалну мисију која би требало да им се припише. Наиме, класични/традиционални програм се заснивао на релацијама са масама које су конвергентне универзалним начелима и на генерисању односних практичних теоретских агенди. Нова мисија се састоји у разумевању актуелних, *ad hoc* универзалних питања и потврди/оповргавању, тј. метаморфози властитог мишљења кроз перманентну комуникацију са масама на свим јавним дебатним фронтовима. Бити декларисан као интелектуалац значи бити нешто друго од пуког техничара, стручњака или чак научника, статус подразумева интензиван политички ангажман.

Једноставније, специфичност универзалних циљева интелектуалаца се своди на компатибилност са масама на основу непосредног контакта, директне повезаности. Сартрово разумевање интелектуалаца је чисто нормативне природе. Оно не обухвата ситуационе/контекстуалне и трансформационе анализе. Прави, једини легитимни интелектуалац је „тотални интелектуалац“ начелног левог опредељења, онај који артикулише и одговара на јавне дискусије о свим интелектуалним и политичким темама, служећи се различитим жанровима, од памфлета и дијатриба, преко романа и драмских текстова, до научних есеја и истраживања. Као такав, он се тешко може минуциозније одредити/профилисати. Сартр је одбио Нобелову награду за књижевност, тврдећи како би интелектуалац требало да избегава „институционализацију“ и давање подршке систему награђивања који симболизује међународну поделу између западног и источног блока.

Пјер Бурдје (Pierre Bourdieu) (Бурдијеу, 1990) значењски фиксира интелектуалце као социјалне протагонисте који фунгирају у складу са матрицом проишашком на њиховом хабитусу, тј. структурираном и структурирајућем скупу диспозиција (1990). Они су културни произвођачи који припадају аутономном интелектуалном пољу, независном од верске, политичке, економске или неке друге моћи (Bourdieu 1989: 99, 102), што их дефинише као „засебну-класу“. То интелектуално поље није унисоно, унифицирајуће и консензуално, састоји се од миријаде подпоља, ригидних хијерархија и сукоба високог интензитета, али ипак потенцира заједничке интересе његових актера. Живот академских интелектуалаца се углавном своди на перпетуирање престижа и утицаја, на чување *status quo*-а селекцијом и „индоктринацијом“ студената, те формирањем колективних покрета адекватних тој сврси. Да би се конституисали као независна колективна снага, интелектуалци морају да се ослањају на културални/интелектуални капитал, на располагање, стварање и употребу истог у циљу доминације, тј. конституисања поретка доминације.

Партикуларни/лични интереси интелектуалаца се барем пробабилистички поклапају са универзалним интересима. Постоје 3 разлога зашто су интелектуалци, заправо, носиоци универзалног разума/просуђивања (Bourdieu 1989: 109–110): (1) услед тога што су у односу на интелектуалце богати надређујући/субординирајући, они осећају солидарност са свим потчињенима/субординираним, упркос чињеници да преко културалног капитала партиципирају у доминантном поретку; (2) интелектуално поље је традиционално афирмисало/награђивало одбрану универзалних разлога/позиција, тако да је могуће ослонити се на симболичке профите контрарне априоризованој симболичкој доминацији, а повезане са акцијама где се интелектуалци мобилишу за корист и принципе универзалног; и (3) интелектуалци су „хипер-монополисти“ критичке мисаоности, што им омогућава да преиспитају сопствене интересе за неутралношћу и да се на тај начин трансцендирају своју себичну позицију прерогатива или преференција кроз борбу за универзализацију привилегованих услова постојања који чине гравитирање ка универзалном могућим.

Бурдје негира ретроградну профетску улогу интелектуалца и апострофира важност њихове функције посредника у комуникацији међу друштвеним групама. Чињеница да није одустао од вере у разум, да је форсирао важност улоге интелектуалца у смислу тежњи ка универзалном и истицао потребу за колективним покретима као односном практичном стратегијом, јасно показује његову модернистичку теоретску „ауру“. Као одговор на све сублимираније видове технократске доминације, његов интелектуалац није једнак моделу „тоталног интелектуалца“ Жан-Пола Сартра, нити моделу „специјализованог интелектуалца“ Мишела Фукоа (Michel Foucault), нити „парцијалном интелектуалцу“ Зигмунта Баумана (Zygmunt Bauman), о којима ће касније бити више речи. Наиме, он у први план истиче модел „колективног интелектуалца“ (Wacquant 2004). Колективни интелектуалац се фундаира на комбинацији академских истраживања са креативним комуникацијама, на пласману стриктних исхода/резултата научних истраживања у зону проминентних јавних расправа. Он тако доприноси политичкој инвенцији неопходној за перпетуирање критичке мисли и легурирање социолошког реализма са грађанским утопизмом.

Алвин Гуднер (Alvin Gouldner) је покушао да применом идеје „културе критичког дискурса“ разреши два базичне тензије/контрадикције карактеристичне за интелектуалце као „засебно-класну“ формацију (Szelenyi 1982). Концепт је, дакле, требало да обухвати марксизам као од контекста-слободно резонување и да укључи позитивистичке анализе знања без икаквих, имплицитних или експлицитних, вредносних референци. У том смислу, он говори о неперфектној/мањкавој „новој класи“ као доминантној класи критичких и техничких интелектуалаца. Она задобија власт не силом већ квалитетом идеја које подривају све установе, друштвене границе и привилегије, укључујући и своје властите (Gouldner 1979: 84). То по аутоматизму повлачи за собом одређени ниво турбулентне диспропорционалности између универзалистичких аспирација и партикуларистичких интереса.

ПОСТМОДЕРНИСТИЧКИ ДИСКУРС ИНТЕЛЕКТУАЛАЦА

Постмодерно друштво је постало способно да изнесе више различитих и паралелних „нееуклидовских“ социјеталних стратегија и/или социјеталних универзума у хиперболичкој геометрији савременог света (Stojanović 2016). Децентрирана постмодерна политичка заједница је вредносна граматица, текстуално посредована и креирана значењска мрежа, тј. аутономни, незадати и виртуелизовани, али плурално нестабилни, културални алгоритам. На тој линији, постмодерни дискурс интелектуалаца је понајвише заокупљен питањима концентрисаним, прво, око демисије класичног интелектуалца заокупљеног „сакрализованом“ универзалношћу, потом, делегитимацијом и редувантношћу интелектуалног и, коначно, потребом за артикулисањем новог типа, специјализованог или парцијалног, интелектуалца. Тиме је, упркос његовој распрострањености, ипак проблематизован став о неодрживости улоге интелектуалца у постмодерном свету касног 20. и раног 21. века. Кључно историјско дешавање за метаморфозе овога ранга су глобални протести из 1968. године.

По Жану Бодријару (Jean Baudrillard), одговорност интелектуалаца произашла из употребе дискурса се не може испољити са истом врстом добре вере и одлучности као што је то било карактеристично за раније епохе (Gane [1993] 2003: 78–79). Наиме, после немира/бунта из маја 1968. завладало је мишљење да нико не може да говори у име било кога другог. Вербална експресија није нешто што би могло бити монополизовано. Од интелектуалца је тражено да напусте своју улогу субјекта знања. Без обзира што се ради о шездесетосмашком утопизму који је замаглио све појмовне контуре, екстремно је тешко после таквог става поново заузети позицију самоосовешћеног интелектуалца. То води интелектуалце ка тачки нестајања.

Жан-Франсоа Лиотар (Jean-François Lyotard), такође, обзнањује „смрт“ интелектуалца истичући да они више не могу да задрже легитимитет који би оправдавао њихову веродостојност/репутацију и који би им омогућио да говоре о универзалним питањима изван њихове специфичне, експертске зоне (1984). Постали су обични грађани, лишени било каквог посебног ауторитета. Лиотар се, нападајући политике представљања, а не политичке репрезентације, супротставља претензијама

да се говори у име других као нуклеусу неправде, било либералне или тоталитарне провенијенције. Догађаји из 1968. су манифестовали историјски колапс кредибилитета постиндустријских интелектуалаца и тотализујућих метанаратива. Након тога, савременим интелектуалцима је постало екстремно тешко да идентификују своје социјалне координате. Претварање интелектуалаца да говоре у име потлачених значи њихову додатну објектификацију, потлачени постају референтом властитог дискурса (Lyotard 1993). Расправа са тлачитељима се онда тиче природе референта, али не и њиховог места у односу на дискурс.

Мишел Фуко (Michel Foucault) замењује традиционалне интелектуалце, као бранитеље универзалних вредности и аспиранте оријентисане ка духовном вођству човечанства, „класно-условљеним“ интелектуалцима специјалистима заокупљеним конфигурисањем интереса у зони властите експерности (1977: 207–208). Класична представа интелектуалаца више није примерена, чак до тачке да манифестује директну опресивну функцију. По њему, догађаји из 1968. су навели интелектуалце да спознају како масама више нису потребни интелектуалци да би стекле знање. Маса не прихватају улогу интелектуалаца као њихових представника, јер оне, ослобођене од било каквих илузија, не само да ће тачније одредити неку ситуацију, већ ће и саме квалитетније изразити сопствено мишљење. Нови модел интелектуалца подразумева конфронтацију са облицима моћи који тендирају ка његовом трансформисању у њима интерне објекте и инструменте. То се одвија преко присвајања оруђа интелектуалца: знања, истине, освешћености или дискурса. Интелектуалац специјалиста је професионалац и стручњак у одређеном/специфичном пољу истраживања, неко ко делује унутар саме научне дисциплине и захваљујући томе може разоткрити, револуционисати или искључити социјалну машину моћи/знања.

Зигмунт Бауман (Zygmunt Bauman) није прихватао ни стратегију одбацивања концепта интелектуалца ни стратегију потпуне инверзије имагинаријума класичног, тј. универзалног, интелектуалца, новим имагинаријумом специјализованог интелектуалца (1987). У складу са флуидним временима која живимо, он је пласирао нови концепт парцијалног интелектуалца. Класични интелектуалци су носитељи „легислаторске улоге“ чији је ауторитет оправдан вишим објективним знањем које је доступније њима него другима. По њему, крај историјске славе интелектуалаца је исход растуће ирелевантности њихових идеја, посебно оних које су биле уско везане за друге, сада већ увелико нестале, факторе модерног доба: велике утопије савршеног друштва, пројекте глобалног друштвеног инжењеринга, потраге за универзалним стандардима истине, правде и лепоте, те институционалну моћ са планетарним амбицијама (Bauman 1995: 239). Посебни статус интелектуалаца, као агената и арбитара историјског напретка и чувара колективне савести друштва које се самоусавршава, није могао да надживи приватизацију тог самоусавршавања.

Са напретком рационализације и специјализације, универзалистички „интелектуалци легислатори“ су метаморфозирали у парцијалне „интелектуалце интерпретаторе“. Једина универзалност интелектуалца је његова неукорењеност која ревитализује све конкретно. Интерпретативна интелектуална оптика омогућава међусобно разумевање и комуникацију кроз препознавање права заједнице као основе значења и тумачења значења за гро њених чланова. Због тога што је наша

епоха обележена коегзистенцијом различитих културалних корпуса, транслација диференцираних културалних традиција заузима место главног типа интелектуалног ангажмана. Преваленција интерпретативних стратегија, која се понекад проблематизује као појава постмодерности, означава најрадикалнији отклон у дискурсу културе од увођења њеног концепта и успостављања културално оријентисаних пројекција друштва (Bauman 1992: 24).

Едвард Саид (Edward Said), оснивач оријентализма и један од корифеја постколонијалне струје мишљења, промишља интелектуалце као метафоричке мигранте/егзиланте, то јест као својеврсне дисиденте (1996). Он алудира на напуштање социјалних конвенција и етаблираних истина своје заједнице, на персистентну критику тих истина и на детектовање неуспеха своје публике, ма колико она била моћна. Инсистира на томе да би интелектуалци требало да буду аматери, а не професионалци. За разлику од површних дилетаната, аматери могу да досегну релевантну контемплативну дубину. Интелектуалци не могу да буду професионалци који свој посао види као осмосатну активност припадника средње класе, са „оком на часовнику“ и мислима усмереним на захтевано/исправно, тј. професионално понашање (Said 1996: 74). То подразумева одсуство трзавица, непрекорачење прихваћених парадигми, те чињење себе тржишним/курентним и, изнад свега, презентабилним, дакле, неконтроверзним, неполитичним и „стандардизовано/опортуно“ објективним.

Интелектуалац аматер трансцендира професионалну рутину/колотечину. Он је неко ко сматра да као мислећи, ангажовани и заинтересовани члан друштва има право да покреће морална питања чак и у сфери најтехничкијих и најпрофесионалнијих делатности, јер она подразумевају пропитивање моћи, начине интеракције са грађанима и релације са другим друштвима његовог аутохтоног друштва (Said 1996: 82–83). У име солидарности са потчињенима, он тражи одговоре на то зашто неко чини то што чини и ко има користи од таквог чињења. Расел Џекоби (Russell Jacoby) сматра да је академизам/универзитети монополизovali простор интелектуалног, да су уништили независне интелектуалце, јер њихов етос форсира медиокритетство/просечност и тривијализацију. По Саиду, универзитети још увек могу понудити интелектуалцу квази-утопијски простор у коме се мисаоност и истраживање могу одржати, иако под све већим ограничењима и притисцима (Said 1996: 82).

Рандал Колинс (Randall Collins) наставља традицију емпиријског анализирања научних заједница које их елаборирају као средишне/примарне мреже за еволуцију интелектуалне инвентивности (1998). Он тврди да се научна истраживања обично одвијају у друштвеним мрежама конституисаним од стране колега/сарадника. Интелектуалци су „не-класни“ ентитети сепаратисани у односу на свакидашње бриге/тривије, а интелектуални дискурс се имплицитно фокусира на властиту аутономију и саморефлексивност. Интелектуалци су људи који производе деконтекстуализоване идеје које би требало да су истините/значајне независно од географске локације и без обзира на то да ли их неко примењује (Collins 1998: 19). Колинс критикује најпопуларнија становишта о природи интелектуалне креативности: да идеје стварају идеје, да појединци стварају идеје и да културе ствара идеје, тврдећи да је

интелектуална заједница најважнија у том процесу сигнификације. Успони и падови идеја су резултат надметања између ривалских интелектуалних мрежа, које могу бити засноване на стварним или замишљеним, симболичким односима.

Насупрот усмерености на социолошко профилисање интелектуалца као професионалне групе или на њихов класни статус, Стефан Колини (Stefan Collini) нуди културолошко дефинисање интелектуалаца које се реферира на њихову функцију, а не на занимања или убеђења/веровања (2006). Контекстуална улога интелектуалца је екстрахована из историјски специфичних културалних и друштвених односа. Он одбацује идеју да је политичка активност као таква конститутивна за интелектуални пандан. Уместо тога, тврди да је у културалном смислу формативно значење појма интелектуалца њена/његова јавна улога. Она укључује пресек четири димензије (Collini 2006: 52): (1) досезање одређеног нивоа постигнућа у активностима које се цене због неинструменталних, креативних, аналитичких или научних капацитета које подразумева; (2) доступност медија или канала комуникације који допиру до шире схваћене јавности; (3) изражавање ставова, тема или питања која адекватно формулишу или се баве неким од општих проблема те јавности; и (4) грађење репутације у смислу важности онога што говори и располагање са спремношћу и потенцијалима да то ефикасно саопшти путем одговарајућих медија.

ЗАКЉУЧАК

Носеће одлике модернистичких и постмодернистичких интелектуалаца су нужно повезане, са једне стране, са општим/базичним одликама пројеката модерности и постмодерности и, са друге стране, са специфичним друштвеним, наративним, дискурзивним, кризним и културалним карактеристикама времена, тј. контекста, у коме се њихов ангажман развија, одвија и одржава. Модернистички приступ подразумева инсистирање на позитивним квалитетима попут: универзализма, духовног лидерства или просветитељски профилисаног напретка. Он имплицира мутуалност и конститутивност односа између политичких властодржаца и интелектуалаца што је омогућавало да интелектуалци инсистирају на признатости и ауторитету, те, следствено, да фунгирају као про-државни или од поља државе зависни теоретичари/мислиоци. Као такви, они су амбивалентни ентитет који у себи обједињује атрибуте елитизма и егалитаризма. Притом, само дефинисање интелектуалца је високо зависно од одређене историјске ситуације, а као битан моменат се јавља и самодефинисање/саморазумевање интелектуалаца. Спољно одређивање може имати погубне последице по њихово генерално социјално позиционирање и подразумеване улоге и квалитете.

Носећи проблем са интелектуалцима у постмодерним временима је што више не могу да потврде свој легитимитет и мисију, тј. свој генерални „харизматски“ кредибилитет/репутацију и потенцијале да анализирају сетове питања која надилазе њихову основну експертност/компетентност. Негативно и пасивно су изједначени са обичним грађанима и не располажу са било каквим посебним екстра-ауторитетом. Шаблонизација интелектуалног и деградирање културалног су резултовали тиме да интелектуалци постану стварно и симболички поприлично миноризовани.

Положај и значај интелектуалаца је директно зависан од одређене медијске структуре, па се она јавља као битан фактор успеха или пропасти њихове самопрокламоване мисије. Однос између аутономног интелектуалчевог испољавања, тј. *vi(t)a contemplativa*, и конкретног ангажмана, тј. *vi(t)a activa*, је битно одређен друштвено-политичким контекстом, тј. ризиком који се прихвата и који је априоризован одређеним типом политизације или деполитизације.

Начелно, када то пренесемо на српско друштво морамо уважавати неколико битних премиса за анализирање српских интелектуалаца: (1) симултано коегзистирање атрибута премодерности, недовршене модерности и неиздиференциране постмодерности; (2) симултано транзиционо коегзистирање традиционалних, ретро-социјалистичких и про-капиталистичких елемената у конструисању друштва чини немогућим дефинисати улогу интелектуалца на основу неког фиксiranог, унапред задатог сета атрибута; (3) одустајање од метанаратива интелектуалаца као априорно неадекватних сугерише да је српски фрагментирани културални миље пресудан аналитички моменат за социјално ситуирање српских интелектуалаца; (4) важност свакидашњег живота намеће да је за статус српских интелектуалца важна не само перспектива од њих формализованих критеријума, већ и перспектива убеђености/веровања у исте од стране припадника српског друштва; (5) медијско испољавање и медијска заступљеност значајно доприноси промоцији некога у етаблираног интелектуалца овог или оног ранга/оријентације и утиче на артикулисање жанрова медијског експонирања; и (6) вишедимензионално компонована критичност и интерпретативност српских интелектуалаца представља важну компоненту њиховог разумевања.

ЛИТЕРАТУРА/РЕФЕРЕНЦЕ

- Bauman 1987: Zygmunt Bauman *Legislators and Interpreters*. Cambridge: Polity Press.
 Bauman 1992: Zygmunt Bauman *Intimations of Postmodernity*. London: Routledge.
 Bauman 1995: Zygmunt Bauman *Life in Fragments: Essays in Postmodern Morality*. Oxford: Blackwell.
 Benda [1928] 2014: Julien Benda *The Treason of the Intellectuals*. New Brunswick: Transaction Publishers.
 Benjamin 1968: Walter Benjamin, "Theses on the Philosophy of History," in Walter Benjamin, *Illuminations, Essays and Reflections*, Hannah Arendt (ed.), New York: Schocken Books, 253–256.
 Bourdieu 1989: Pierre Bourdieu „The corporatism of the universal: the role of intellectuals in the modern world“, *Telos*, 81, 99–110. DOI: 10.3817/0989081099
 Bourdieu 1990: Pierre Bourdieu *Homo academicus*. Stanford, CA: Stanford University Press.
 Collini 2006: Stefan Collini *Absent Minds: Intellectuals in Britain*. Oxford: Oxford University Press.
 Collins 1998: Randall Collins *The Sociology of Philosophies: A Global theory of Intellectual Change*. Cambridge: The Belknap Press.
 Coser 1965: Lewis A. Coser *Men of Ideas*. New York: Free Press.
 Foucault 2001: Michel Foucault *Fearless Speech*. Los Angeles: Semiotext(e).
 Foucault 1977: Michel Foucault *Language, Counter-Memory, Practice: Selected Essays and Interviews*. Ithaca: Cornell University Press.
 Gane [1993] 2003: Mike Gane (ed.) *Baudrillard Live: Selected Interview*. London: Routledge.
 Gella 1976: Aleksander Gella „An Introduction to the Sociology of the Intelligentsia,“ in Aleksander Gella (ed.) *The Intelligentsia and the Intellectuals: Theory, Method and Case Study*. London: SAGE, 9–37.

- Gouldner 1979: Alvin W. Gouldner *The Future of Intellectuals and the Rise of the New Class: A Frame of Reference, Theses, Conjectures, Arguments, and an Historical Perspective on the Role of Intellectuals and Intelligentsia in the International Class Contest of the Modern Era*. London: The Macmillan Press.
- Gramsci 1971: Antonio Gramsci *Selections from the Prison Notebooks*. London: Lawrence and Wishart.
- Horkheimer and Adorno [1947] 2002: Max Horkheimer and Theodor Adorno *Dialectic of Enlightenment*. New York: Continuum. Stanford: Stanford University Press.
- Jacoby 1987: Russell Jacoby *The Last Intellectuals: American Culture in the Age of Academe*. New York: Basic.
- Kurzman-Owens 2002: Charles Kurzman and Lynn Owens „The sociology of intellectuals,” *Annual Review of Sociology*, 63, 63–90. DOI: 10.1146/annurev.soc.28.110601.140745
- Liotard 1984: Jean-François Lyotard *The Postmodern Condition*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Liotard 1993: Jean-François Lyotard *Political Writings*. London: UCL Press.
- MacIntyre 2006: Alasdair MacIntyre „Social structures and their threats to moral agency,” in Alasdair MacIntyre *Ethics and Politics, Selected Essays*. Cambridge: Cambridge University Press, 184–206. DOI: 10.1017/CBO9780511606670.012
- Mannheim [1932] 1993: Karl Mannheim „The sociology of intellectuals,” *Theory, Culture & Society*, 10(3), 69–80. DOI: 10.1177/026327693010003004
- Mannheim [1936] 1998: Karl Mannheim *Ideology and Utopia*. London: Routledge.
- Sadri 1992: Ahmad Sadri *Max Weber's Sociology of Intellectuals*. Oxford: Oxford University Press.
- Said 1996: Edward Said *Representations of the Intellectual: The Reith Lectures*. New York: Vintage Books.
- Sartre [1974] 2008: Jean-Paul Sartre 2008: *Between Existentialism and Marxism*. London: Verso.
- Szelenyi 1982: Ivan Szelenyi „Gouldner's theory of intellectuals as a flawed universal class,” *Theory and Society*, 11, 779–798. DOI: 10.1007/BF00173630
- Shils 1955: Edward Shils „The intellectuals:-(I) Great Britain,” *Encounter*, 4 (4), 5–16.
- Shils 1958: Edward Shils „The intellectuals and the powers: Some perspectives for comparative analysis,” *Comparative Studies in Society and History*, 1(1), 5–22. DOI: 10.1017/S0010417500000049
- Stojanović 2016: Đorđe Stojanović „Postmodernizam u društvenim naukama: stanje paradigme,” *Srpska politička misao (posebno izdanje)*, 3, 5–37.
- Wacquant 2004: Loïc Wacquant „Pointers on Pierre Bourdieu and Democratic Politics,” *Constellations*, 11(1), 3–15. DOI: 10.1111/j.1351-0487.2004.00358.x

Đorđe S. STOJANOVIĆ

WHO ARE THE INTELLECTUALS: A MODERNIST AND POSTMODERNIST DISCURSIVE PERSPECTIVE

SUMMARY

Defining the position and importance of intellectuals in contemporary societies is one of the most important issues concerning its functioning. Accordingly, the paper deals, on the one hand, with the characteristics and social roles of intellectuals in modernist and postmodernist times and contexts. On the other hand, intellectuals are analyzed as an autonomous class, class dependent or non-class phenomenon. The discussion begins with a distinction between Western and Eastern concepts of intelligentsia, and defining the concept of paresis as essential for understanding the discourses/metanarratives of intellectuals. Postmental attributes of modernist and postmodernist intellectuals are necessarily connected with the general characteristics of the projects of modernity

and postmodernity and with the original social, narrative, discursive, crisis and cultural characteristics of the time, i.e. the context, in which their engagement takes place, develops, and maintains. The paper ends by identifying essential premises for the analysis of Serbian intellectuals.

Keywords: intellectuals, intelligentsia, modern intellectuals, postmodern intellectuals, social criticism.